

КРИЗАТА НА ОБЩНОСТТА

Виолета Вичева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме: Понятието общност е разгледано в социологически, философски и културологичен контекст, като е проследена трансформацията, която претърпява представата за общност в развитието от традиционно към посттрадиционно общество. На тази теоретична база стъпва анализът на седем произведения от най-новата немскоезична литература, който проследява репрезентацията на общността в тях, като изводите от него биват отново съотнесени към теорията с цел да допринесат към знанието за общността.

Ключови думи: общност, модерност, постмодерност, немскоезична литература, индивидуализация

Abstract: The concept of community is considered in a sociological, philosophical and cultural context, tracing the transformation that the idea of community undergoes in the development from traditional to post-traditional society. On this theoretical foundation is based the analysis of seven works from the latest German-language fiction, which examines the literature representation of the community. Its conclusions are again correlated to the theory in order to contribute to the knowledge of the community.

Keywords: community, modernity, postmodernity, German-language fiction, individualization

През шейсетте години на 20. век френският философ от гръцки произход Корнелиус Касториадис говори за криза на модерното общество. Тя обхваща всички ключови сфери на обществения живот като работа, политика, семейство и образование. Касториадис назовава проблемите на модерното общество, които се коренят според него в разпада на традиционната ценностна система и разклащането на традиционните представи за общественото устройство и отношението между половете (Касториадис 1965). Според Касториадис човечеството се намира в парадоксалната ситуация, в която разполага с все повече контрол върху околния физически свят и все по-малко възможности за влияние върху процесите, засягащи пряко индивида и определящи неговия начин на живот. Напредъкът на модерното общество и чувството за удовлетвореност на отделния човек не вървят ръка за ръка, смята Касториадис.

Това довежда до липсата на морална ориентация, чувството за безсмисленост на собственото съществуване и загубата на усет за това какво е грешно и какво правилно. Според философа именно този всеобхватен ценностен разпад тласка обществото към криза. На работното място тя се изразява, тук Касториадис се опира на Маркс, в отчуждаването на продукта на труда от трудещия се, което предизвиква у него усещането, че е експлоатиран. В политическата сфера кризата се проявява в апатията на гражданите спрямо политически въпроси, породена от чувството за безсилие и незначителност на собствените проблеми, възникнало в условията на бюрокрация и непрозрачност. Образованието губи релевантност, тъй като, преподавани според учебните планове, от една страна, хуманитарните науки не успяват да докажат практическата си приложимост, а природните, от друга, изостават спрямо технологическия прогрес. В криза е и семейната институция, дестабилизирана от дълбоката трансформация на ролите на мъжа и жената, настъпила в процеса на модернизация.

На тази всеобхватна криза Касториадис гледа като на индикатор, че предстои възникването на нов модел на социална интеграция, на обновление на всички сфери на обществения живот – фактът, че това състояние се усеща като проблемно от членовете на същото това общество, според него е знак, че то не е естествено и предстои да се промени. Касториадис подчертава, че положителна промяна би била възможна единствено чрез съзнателни и целенасочени съвместни усилия. От съвременна гледна точка обаче може да се прецени, че стабилността по отношение на семейство, работа, образование и политика, която Касториадис вижда като идеал, към който обществото да се стреми, не само губи своята привлекателност, но и е смятана за недостатък в условията на течната модерност (Бауман 2003: 67–74). Терминът е на социолога Зигмунт Бауман, който разграничава една от друга две фази в процеса на модернизация, като определя първата като тежка, а втората модерност нарича лека или течна. В „течната“ модерност огромно значение са придобили качества като мобилност, гъвкавост и приспособимост. Това прави невъзможно формулирането на съвместна за обществото цел, защото, според Бауман, щастието се е превърнало в индивидуален проект за всеки отделен негов член. И все пак Зигмунт Бауман ревизира тази своя теза през последните си години. Заедно с други утвърдени политолози, социолози и анализатори в сборника „Големия регрес“¹, чийто замисъл е да противостои на обезпокоителната тенденция към дясна радикализация на обществото, той вижда, че

обединяваща кауза в началото на двайсет и първи век се оказва страхът от чуждото и непознатото (Бауман 2017: 37–57). Половин столетие след като Касториадис констатира кризата на модерното общество с умерен оптимизъм относно нейния изход, водещи интелектуалци изразяват своята скептичност спрямо прогреса – вместо универсално решение на проблемите, глобализацията сама се е превърнала в такъв. Учените отново наблюдават дълбока криза на ценностите и дори виждат демокрацията застрашена. Според проучване на Фoa/Монк (Фoa/Монк 2016: 7–17) младото поколение не вярва в демократичния идеал и е склонно да подкрепя авторитарни алтернативи.

На фона на това развитие на обществото от средата на двайсети век до наши дни, представено от перспективата на неговите кризи, тук вниманието ще се фокусира върху дискурса за общността. В условията на обществена криза понятието общност винаги добива голяма популярност. Само по себе си то се характеризира с парадокси и вътрешно напрежение, съществува в постоянно състояние на криза. Макар и взаимозависими, кризата на общността и кризата на обществото не се припокриват. Дискурсът за общността се определя от бурни дискусии, засягащи всички аспекти на проблематиката: дефиницията на понятието и разграничаването му от понятието общество, отношението общност – индивид, въпросът за субстанциализирането на общността и опасността от възхваляването ѝ като ценност сама по себе си. Именно тази сложна проблематика за социалните отношения на индивида с групите, в които членува, и отчетливото усещане за криза представляват интерес за различни клонове на хуманитарното знание.

Според Брумлик и Брунхорст дискусииите за общността попадат в дневния ред винаги, когато границите на либерализма са застрашени. Във времена на криза, когато солидарността и мисълта за общото благо се превръщат в рядкост, понятието общност е особено популярно. С това изследването назовава същностния си обект – кризата на общността и нейната репрезентация в немскоезичната литература на 21. век. Разбира се, между кризата на общността и кризата на обществото съществува тясна връзка, но доколкото общност и общество са различни феномени, двете кризи не са идентични.

Общност е многозначно и многопластово понятие, което се характеризира с непреодолими противоречия, то само по себе си е кризисно понятие / понятие в криза. От една страна, „безспорно е хубаво да принадлежиш към общност“, от друга обаче логиката на

безкритично и сляпо отъждествяване с общността съдържа „фатална опасност“ (Брумлик 1993: 9)². Кризисният потенциал на общността е описан по следния начин от Зоненшмит: „Криза и общност формират трагична двойка, която погубва всичко в стремежа си да се раздели“ (Бринк 2013: 28). Не е ли стремежът към преодоляване на кризата на общността напразен? Съществува ли изобщо възможността за нова форма на социална интеграция, ако не без всякакви вътрешни противоречия, то поне по-малко кризисна? Настоящата работа опитва да проследи размислите по тези въпроси и техните евентуални отговори в произведения от най-новата немскоезична литература.

Дискурсът за общността е белязан от напрежение по отношение на всички свои основни аспекти. Дори най-базисният проблем относно връзката между общност и индивид разделя философите на два лагера – тези на методологическия холизъм и на методологическия индивидуализъм. Основава ли се политическият съюз между хора на вродена нагласа за принадлежност или е продукт на съзнателни действия с определена цел на изолирани по природа индивиди? Днес невронауките привеждат аргументи в полза на вродения инстинкт към принадлежност, а философи като Жан-Люк Нанси и Марк Оже защитават тезата за социалната обусловеност на индивидите. От друга страна, изолацията и отчуждението са сочени от психолози и социолози за главна характеристика на съвременния човек. Манфред Пришинг говори дори за неговата неспособност да принадлежи.

Настоящото изследване има за цел да проследи по какъв начин е изобразена кризата на общността в съвременната немскоезична литература, като се фокусира върху отношенията между индивид и общност и върху най-малкия общностен модел – двойката. Интересът му е насочен главно към въпроса дали произведенията предлагат нови концепции за общност и съвместно съществуване на индивидите и дали те имат допирни точки с дефинициите и с идеалите за общност в социологическите и философските теории от двайсети и началото на двайсет и първи век. Текстовете ще бъдат анализирани от гледна точка както на характерните им литературни качества, така и на обвързаността им с извънлитературния контекст, като целта е да се извлече специфичното познание, съдържащо се в литературата, така че да проправи път за влиянието му върху научния дискурс за общността. Този стремеж към релевантност и приложимост на изводите налага много малка времева дистанция спрямо интерпретираните литературни произведения и ограничава избора до творби, създадени в

първите две десетилетия на двайсет и първи век. Анализиранията произведения рефлексират актуални обществени тенденции като индивидуализацията, превръщането на самотата в социално значимо явление, липсата на общовалидна ценностна система, нарастването на несигурността относно бъдещето, на чийто фон се развива кризата на общността. В процеса на селектиране на най-подходящи за настоящото изследване произведения избраните седем се откриха заради това, че една част от тях се фокусират върху последиците за индивида от липсата на подкрепяща общностна среда, чието зачестяване социолозите отчитат, а останалите се занимават с динамиката на отношенията в двойката, която е определяна от водещи теоретици като най-съвместимата с постмодерните условия форма на общност. Обект на изследването са романите *Mitten im Land*, 2016 (В сърцето на страната) от Бастиан Асдонк, *Der Winter tut den Fischen gut*, 2012 (Зимата се отразява добре на рибите) от Анна Вайденолцер, *Runterkommen*, 2010 (Упадък) от Катрин Зедих, *Replay*, 2012 (Риплей) от Бенямин Щайн, *Mobbing*, 2007 (Мобинг) от Анете Пент, *Das Amerikanische Hospital*, 2010 (Американската болница) от Михаел Клеберг и сборникът с разкази *Die Liebe zur Zeit des Mahlstädter Kindes*, 2011 (Любов по време на гастрол на Малщатското дете)³ от Клеменс Й. Зец. Тъй като заради непосредствената времева дистанция е трудно да се определи тяхната репрезентативна и естетическа стойност по отношение на цялостния литературен пейзаж в немскоезичното пространство, изборът им се обоснова с релевантността им по отношение на темата и с оценката за тях, отразена в рецензиите, публикувани в немскоезични електронни и печатни издания.

Методът на изследване съответства на актуалната тенденция в литературознанието към интердисциплинарно ориентиране. Още през осемдесетте години на двайсети век под влиянието на Новия историзъм, възникнал в САЩ, в Германия се заговаря за отварянето на литературознанието към съседни дисциплини. Всъщност още през шейсетте години, докато в Америка най-популярна е интерпретативната практика на затвореното четене, Еберхарт Лемерт пледира за интердисциплинарно разширяване на германистиката в посока културология (Лемерт 1969: 79–104). Според него литературознанието е пригодно да пише културна история, която по-автентично отразява духа на епохата, отколкото традиционната историография, която просто описва политическото и икономическото ѝ състояние. От съвременна гледна точка Дорис Бахман-Медик, Франциска Шьослер, Герхард Нойман са сред

поддръжниците на т. нар. културно-антропологичен обрат в литературознанието. Според Бахман-Медик интерференциите между различните аспекти на културата са продуктивно поле за изследване, чийто потенциал литературознанието може да оползотвори единствено чрез културологичното си разширяване (Бахман-Медик 1996: 8). Франциска Шьослер вижда в иновативната културологично ориентирана практика на четене на художествени произведения възможността за обогатяване и актуализиране на литературния канон, така че той да не продължава да утвърждава единствено висока художествена литература, писана от бели мъже. Според нея интерпретацията на творби на високата литература на фона на произведения с популярно-развлекателен характер от същата епоха позволява по-ясното открояване на връзката им с дискурса, тъй като те се характеризират с по-голяма степен на самореференциалност и автономност спрямо популярната литература, в която взаимодействието с дискурса е по-осезаемо (Шьослер 2014: 38). Според Герхарт Нойман контекстуализирането на литературното произведение е необходима предпоставка за легитимирането на германистиката и изобщо литературознанието като съвременна наука. Той поддържа позицията, че литературознанието трябва да се практикува като културология и изхожда от дефиницията за култура на Клифърд Гиърц, която определя културата като тъкан от значения, които трябва да бъдат интерпретирани (Нойман 2014: 28).

Разглеждането на литературното произведение в рамките на извънлитературния контекст неизменно повдига въпроса за връзката между текст и контекст. Волфганг Щрук и Антон Кес поддържат тезата, че те представляват неотделимо цяло и не бива да се разглеждат отделно един от друг (Щрук 2001: 156). Според водещия теоретик на Новия историзъм Стивън Грийнблат ситуирането на литературата в историческия контекст не ограбва нейната специфична естетика, а само дава възможност да се проследят условията, в които тя се е формирала. Въпреки това Франциска Шьослер намира за проблематично предпоставянето на естетическа структура у всякакъв вид текстове, което наблюдава при Грийнблат. Методът на дискурсивния анализ също е проблематичен от литературоведска гледна точка, защото, определяйки литературата като дискурс, който той разбира най-общо като сбор от изказвания по дадена тема, Фуко също я приравнява с всякакъв тип изказвания (Фуко 1995: 164). Във фокуса на дискурсивния анализ стоят механизмите за продуциране на изказвания, а не техните езикови характеристики. Щефан Ригер характеризира метода на Фуко, който често интегрира

в работите си без всякакъв коментар откъси от различни видове текст, като полемичен отказ от интерпретация (Ригер 1995: 164). Подобен подход е все пак неприложим в литературознанието, колкото и отворено към иновативни практики на четене да е то. Литературната интерпретация е поставена пред предизвикателството да не се сведе до социален репортаж. Герхард Нойман вижда решението на този проблем във възприемането на литературата като казуистика на културологични проблеми, но и като критичен коментар, който не само рефлектира, но и трансформира културните процеси. В този смисъл дискурсивният анализ би бил продуктивен за настоящото изследване, доколкото предполага, че различните дискурси се повлияват взаимно, което допуска интеграцията на литературното познание в извънлитературното. Много важно е наблюдението на Мориц Баслер, че дискурсивната обвързаност на литературата се експлицира най-отчетливо именно във формалните ѝ качества (Баслер 2001: 22).

На фона на тези разсъждения, като подход, съответстващ на целите на настоящата работа, се очертава близък до текста херменевтичен анализ, който е чувствителен за контекстуалната и дискурсивна обвързаност на произведенията и се възползва от възможностите за по-проникновено разбиране на текста, които те предоставят.

Преди да пристъпи към този същински анализ на произведенията, настоящата работа ще се концентрира върху общността в дискурса на социологията онтологията на общността и досегашни изследвания на тема общност в литературознанието.

Традиционната общност

Още в началото на своя основополагащ за социологията труд „Общност и общество“ (1887) Фердинанд Тьонис обръща внимание на факта, че до онзи момент в научната терминология двете понятия не са различавани едно от друго и са употребявани като синоними. За първи път Тьонис ги дефинира поотделно и ги разграничава като обозначаващи различни феномени. Според него и двете означават утвърждаващи интересубективни взаимоотношения, които могат да бъдат реални и естествени, каквато е общността, или идеални и конструирани, каквото е обществото (Тьонис 1887). От самото си начало работата на Тьонис се базира на дихотомията общност-общество, двата феномена са противопоставени според множество критерии. Първообраз на общността е семейството, а на обществото –

анонимните пазарни отношения; общността е дълготрайна, базирана на емоции, цел сама по себе си, а обществото е временно, рационално и ориентирано към външна цел; общностната връзка се основава на общ произход, а обществените взаимоотношения почиват на конвенция. Отношението между част и цяло Тьонис също определя като специфично за всеки от двата типа интерсубективни връзки – в общността индивидът е свързан с едно субстанциално ядро, от което черпи сили и ресурси за своето развитие и което е разбрано като негово естествено начало, докато в обществото индивидуалната свобода е до такава степен неограничена, че субектът едва се припознава като част от някакво наиндивидуално цяло, според Тьонис това е предпоставка за липсата на морална отговорност спрямо другия. Важен момент в неговата теория е още една опозиция, която се отнася до мотивацията на субекта в общността и в обществото. Тьонис въвежда понятието същностна воля (Wesenswille). Същностната воля е психическият еквивалент на тялото и мотивира действията на индивида в рамките на общността. В обществените взаимоотношения субектът се ръководи от един вид избираема воля (Kürwille), която Тьонис в първото издание на „Общност и общество“ нарича дори произвол (Willkür) (ibd. 100). При същностната воля емоциите, желанията и инстинктите се сливат в едно цяло, което е реално и естествено, съответства на природата на човека, а при избираемата те са преди всичко плод на рационализиране и свободата да се възползваш произволно от другия. Тьонис противопоставя общност и общество като форми на съвместно съществуване и на темпорален принцип. Предмодерната епоха е епохата на общността, а с модернизацията тя отстъпва място на обществото. Социологът изключва възможността каквито и да е форми на общност да просъществуват в модерното общество и предрича упадък на цивилизацията в рамките на петстотин години.

Очевидно въпреки претенцията за научна обективност, която Тьонис повдига още в увода на труда си, последният запазва силна емоционална оценка по отношение на разглежданите феномени, за което авторът е остро критикуван от своя съвременник Хелмут Плеснер, един от малкото изследователи, осъзнали през двайсетте години на миналия век опасността от абсолютизирането на общността като контраидеология на индустриалното общество (Плеснер 2002). Макар че извън научната си дейност Тьонис ясно се обявява срещу реакционната възхвала на общността, характерна за Ваймарската република, той не ревизира теорията си. Въпреки това някои изследователи на неговата работа като Петер Отнес и

Корнелиус Бикел смята, че противопоставянето на общност и общество при Тьонис има диалектичен, а не еволюционен характер и следователно не може да става въпрос за романтичен копнеж по отминала епоха (Отнес 1990: 35). Според Бикел Тьонис винаги съотнася понятието общност с това за общество, като целта му е да подчертае преходния характер на обществото и да избегне възприемането му като единствена форма на съвместно съществуване, адекватна на условията на модерността. Жерар Роле, от друга страна, не открива в теорията на Тьонис никаква форма на синтез между общностни и обществени отношения и определя диалектизма на Тьонис единствено като политическа позиция извън рамките на теорията му. Освен това Роле смята, че социологът дефинира общността негативно, изхождайки от нейната загуба, което е предпоставка за потенциално опасното ѝ идеализиране (Роле 1993: 81–83).

Очевидно е, че “Общност и общество“ е смятана за противоречива творба, но опозиционните двойки на Тьонис неизменно бележат всяка научна дискусия около общността, а и до днес съответстват на популярната представа за общност като близки, топли, подкрепящи отношения, създаващи чувство за сигурност. От значение за дисертацията е именно тази емоционална положителна оценка за общността и съответно осезаемото неодобрение към инструментализацията на междуличностните отношения в обществото.

Посттрадиционната общност

Традиционното отношение между индивид и общност претърпява трансформация в хода на напредващата модернизация с характерните за нея тенденции към рефлексивиране и ликвидност (според термините на Улрих Бек и Зигмунт Бауман).

Улрих Бек прави съпоставка между начина, по който в процеса на първата модернизация се утвърждава индустриалното общество и това как вследствие от втората модернизация възниква нов структурен модел, а именно рисковото общество. Докато през деветнайсети век процесът на модернизация се извършва спрямо традиционни представи и структури и завършва с трансформирането им в тяхната противоположност, то при втората фаза модернизацията протича спрямо себе си – трансформира едно считано за модерно състояние. Този тип процес Бек нарича рефлексивна модернизация, а новия модел общество нарича рисково, защото с напредването на собственото си развитие то само произвежда

опасностите, които го грозят. Рефлексивирането обхваща всички процеси, задвижени някога от първата модернизация – както например технологичния напредък, така и индивидуализацията. В хода на индивидуализацията в рамките на класическата модернизация настъпва редуцирането на традиционната домашна общност до буржоазното семейство (Бек 2016: 13ff). Именно то подлежи на трансформация и е сочено от статистическите данни като застрашено от изчезване вследствие на рефлексивната индивидуализация. В условията на рефлексивна индивидуализация отделният субект започва да носи самостоятелна отговорност за изграждането на своите социални връзки, които все по-малко подлежат на институционална регулация. Съществена разлика между фазите на класическа и рефлексивна индивидуализация е това, че след известен период на дискомфорт и дезориентация (Дюркем използва термина „аномия“) в процеса на разпада на традиционната общност настъпва приспособяване на индивида към новите условия, което най-често се изразява в интеграцията му в тясната семейна общност, докато подобно приспособяване не настъпва като следствие от рефлексивната индивидуализация според Бек. Субектът не преодолява аномичната фаза и остава да се лута между потребностите си от свобода и от сигурност (Лаш 2002: vii).

Очевидна е близостта с теорията на Зигмунт Бауман за „течната“ модерност, според която индустриалното общество се характеризира със стабилни структури, докато течната модерност не търпи нищо трайно. Така за Бауман интерсубективните отношения се превръщат в инструмент за постигане на индивидуални цели в условията на борба за себerealизация и повсеместен консуматорски морал.

Като продължение на теориите на Бек и Бауман се явява концепцията за посттрадиционна общност, предложена от Роналд Хицлер, Ане Хонер и Михаела Пфаденхауер, която отразява изместването на фокуса върху отделния индивид в процеса на формиране на общност. Наблюдавайки широк спектър от феномени – от субкултурни групи и младежки сцени до масови явления като public viewing и карнавал – те дефинират постмодерната общност като социално формирование, при което индивидите решават доброволно и на случаен принцип да се чувстват свързани за кратко или по-дълго, повече или по-малко интензивно с други индивиди, с които имат или предполагат, че имат общи интереси (Хицлер 2008: 10). Този вид посттрадиционна общност или приобщаване (Vergemeinschaftung) отговаря на противоречивото отношение на постмодерния субект към

общността и се опитва да удовлетвори едновременно стремежа му към самоопределяне и потребността му от считани за предикати на традиционната епоха ценности като сигурност, приемственост и връзка с корените. Въпреки нестабилната ѝ същност учените смятат, че интегративната функция на посттрадиционната общност може да се сравнява с тази на традиционната, като най-съществената структурна разлика спрямо нея е, че принадлежността към посттрадиционната общност е въпрос на съзнателно решение на индивида, а не е предопределена. Подобно на традиционната общност посттрадиционните феномени на приобщаване се характеризират с висок емоционален заряд. Хицлер, Хонер и Пфандехауер се опират на теорията на Мишел Мафезоли за преоткриване на племето, като емоционалната основа при нео-племето, съответно посттрадиционната общност, според тях има дори по-централно значение, отколкото при традиционното племе. Посттрадиционните практики на приобщаване се основават на стремежа към извънредно, ексклузивно съвместно емоционално преживяване, което от своя страна съответства на култовите ритуали при племето. Все пак докато при традиционното племе те имат функцията на заздравяване на общността, то при посттрадиционните форми на общност емоционалното обвързване трае кратко и се разпада лесно. След момента на разлагане в колектива, или колективна ефервесценция по Дюркем, участниците в общността се разотиват и дори е много вероятно да не се срещнат отново. Според Зигмунт Бауман подобни социални връзки само създават илюзията за споделен групов интерес, която трае, докато отшуми въодушевлението. На свой ред Матиас Юнге смята, че тази динамика на разтваряне заличава и последните останки от социалната обусловеност на индивида. Според него мимолетните и нестабилни взаимоотношения, в които постмодерният субект встъпва, са функция на честите изменения на самоидентификацията му в процеса на постоянно търсене на себе си (Юнге 2008: 186).

На базата на тези определения и оценки за постмодерната общност се налага изводът, че социологията гледа на този феномен по-скоро като на доказателство за разпада на традиционната общност. В същия смисъл Манфред Пришинг поставя въпроса дали този тип социални формирования решават проблема на постмодерния субект или съставляват част от него. Въведеното от него понятие временна общност има предвид онези считани за дълготрайни тесни общности, възникнали в процеса на класическата модернизация, които

обаче в хода на втората модернизация също са загубили статуса си на стабилни връзки (брак, семейство) (Пришинг 2008: 46).

Онтология на общността. Холизъм и индивидуализъм. Комуитаризъм и либерализъм.

Методологическият холизъм изхожда от тезата за онтологична предпоставеност на общността. Според основния му постулат общността не е просто сбор от идентичностите на нейните членове и функционира според собствени принципи, които не са определени от индивидуалните им предразположености. Тази теза е поддържана от философи като Платон, Аристотел, Хегел, Маркс, Хайдегер. Противоположната позиция заема методологическият индивидуализъм, според чиито представители именно личностните особености на всеки един член на общността предопределят нейните качества, съответно свободното съществуване на индивида предхожда обединяването му в общност с други индивиди. Тази теза е ясно застъпена още от философи като Томас Хобс, Джон Лок и Жан-Жак Русо.

На тази теоретична основа почиват политическите движения на комуитаризма и либерализма. Според комуитаристите животът в общност е неотменна предпоставка за изграждането на стабилна идентичност, докато либералите виждат индивида като напълно способен сам да определя себе си и да се развива и смятат, че ако, правейки това, той не вреди на другите, свободата му не бива да бъде ограничавана. И двете движения се опасяват от загуба, според комуитаристите в условията на модерното общество застрашена е общността, а според либералите отговорността и дългът към общото дело, които общността изисква, могат да нарушат индивидуалната свобода.

Екскурс

Аксел Хонет се стреми да достигне до най-стеснената възможна дефиниция на посттрадиционната общност, която да удовлетворява изискванията, както на комуитаризма, така и на либерализма. Той смята, че във философията на двете движения има повече сходства, отколкото на пръв поглед изглежда – според представителите и на двете страни, за гарантирането на безпроблемното функциониране на демократичното общество – т.е. за да бъдат гарантирани равните права на индивидите – е необходим някакъв обединяващ ги минимум под формата на споделени ценности. Тези споделени ценности се явяват критерий,

според който всеки индивид получава признание. В хода на индивидуализацията обаче, подчертава Хонет, се променя механизмът на отдаване на признание – в класовото общество индивидът бива ценен като представител на съответната класа, докато в постмодерното получава признание, съответно на собствените му индивидуални заслуги и качества. Според Хонет посттрадиционната общност трябва да функционира на принципа на симетрична солидарност между членовете ѝ, което не означава всеки да бъде ценен в еднаква степен, а всеки да получава в равна степен правото, постиженията и способностите му да бъдат ценени, така че той сам да може да си изгради положителна самооценка (Хонет 1997 25–41).

Нормативното понятие на Хонет за посттрадиционна общност се различава от дескриптивното определение на групата учени около Хицлер, но то също държи сметка за това как индивидуализацията повлиява формалните и качествени характеристики на общността в постмодерната епоха.

Конституиране на общността

Усещането за загуба на общността може да бъде разглеждано не само като характеристика на модерната епоха, но и като аисторичен белег на общността като онтологична категория. Усещането за заплахата има консолидираща роля за общността и заедно с формулирането на обща кауза (Anliegen) представлява основен механизъм за конструирането ѝ. Представата за застрашеност стабилизира общността отвън, като, образно казано, тласка членовете ѝ към общностното ядро, към което те са привлечени и в резултат на стремежа им към утвърждаващи преживявания (усещане за подкрепа, разбиране, приемане).

Други важни елементи от процеса на формиране на общност са нейните имажинерност и мистика. Чрез митове за основаването ѝ и споделени разкази за героично минало се създава чувство на гордост и дълг, а чрез следването на традиции и изпълняването на ритуали се актуализира чувството за принадлежност.

Отграничаването от външния свят и героизирането обаче имат и друга страна – общността, приемаща другите като заплахата, е не само дефанзивна, но и агресивна. При това агресията ѝ би могла да се насочи не само към външни елементи, а и спрямо всякакви опити за дестабилизация отвътре, а като такива биха могли да се тълкуват всякакви белези за различие и несъгласие. Това превръща общността в особено противоречива форма на съвместно

съществуване и е причина за скептичността и опасенията относно идеализирането ѝ. Вече беше спомената критиката на Хелмут Плеснер към Фердинанд Тьонис, а възгледът на Плеснер, че дистанцията на обществените отношения е не по-малка антропологична необходимост от близостта на общностните хвърля мост към възгледите на Марк Оже, според когото между индивидите е наложително да съществува гарантирана степен на дистанция, която да осигурява свободата им да общуват помежду си, както намират за добре (Оже 2015: 16). Както твърди Вивиан Лиска, всеки, който изрече „ние“, обещава сигурност, но едновременно с това става опасен (Лиска 2012: 175).

Очевидно е, че комбинацията от същностната амбивалентност на общността и нейната дестабилизация поради дълбоките обществени трансформации, свързани с процеса на модернизация, усложняват състоянието на нейната криза. Представената по-долу концепция на Жан-Люк Нанси и Морис Бланшо търси такъв модел общност, който има достатъчна интеграционна сила, без да заличава индивидуалните характеристики на отделните членове.

Деконструкция на общността. Жан-Люк Нанси и Морис Бланшо

Жан-Люк Нанси неведнъж ясно защитава тезата, че социалността е вродена характеристика на индивида и неговото съществуване е неизменно съществуване в общност. По този начин той не се опитва да идеализира общността като самоцел и не престава да държи сметка за нейния потенциал да изравнява индивидуалните различия до една хомогенна цялост. Именно затова критикува Хайдегер, който също определя битието като съвместно (*Dasein als Mitsein*), но различава същностен (*eigentlich*) и несъщностен (*uneigentlich*) модус на съвместно съществуване и определя същностното съвместно съществуване като единствено възможно в рамките на народа (*Volk*) и осъществимо най-вече в героичната борба и смърт в негово име. При Хайдегер общността познава единствено логиката на разтваряне в цялото. Нанси предлага междинен модус на съществуване между *eigentlich* и *uneigentlich*, който нарича *Mit-da-sein* и определя като заедността като близост (разграничаване и различаване) на множество битиета (*Mit als Nähe (Angrenzung und Unterscheidung) von vielfachen Da*) (Нанси 2004: 151–159). С това цели да подчертае, че в рамките на общността неразличимостта на индивидите един от друг трябва да е само относителна, а цялостното припокриване на гледните им точки – само тенденциозно. За Нанси общността не бива да се идентифицира с конкретна субстанция

(както при Хайдегер се случва с народа). Двата превода на понятието на Нанси за *Communauté désœuvrée* на немски език – по-свободният *die undarstellbare Gemeinschaft* (неизобразимата общност), и по-точният, но несвойствен за езика *die entwerkte Gemeinschaft* – са от голяма полза за разбирането на същността на понятието. За целите на автореферата използвам превода „обезпредметената общност“, който намирам за най-точен еквивалент на *entwerkt*, съответно *désœuvrée*. Общността на Нанси няма субстанция, предмет, изобразимо ядро. Тя се изразява в споделяне (*Mitteilung*) без предмет на споделяне (Нанси 2017: 25).

Мотивът за обезпредметяването подема и Морис Бланшо в своята книга *La Communauté inavouable*, която пише в отговор на статията на Нанси. При Бланшо чрез обезпредметяването предметът престава да принадлежи към реда на завършените неща, но и не бива причислен към този на завършените – не му липсва нищо, въпреки че нещо му е отнето. Но за него дори това определение на общността твърде много се базира на предмета. Бланшо се опитва да заобиколи понятието общност чрез паралогични определения като „споделяне на несподелимото“, „познание в заблудата“, „незавършена тоталност“, „безсилна сила“. Според Нанси подобен подход не е просто отричане на общността, а единственият възможен начин за доближаване до нейния смисъл.

Кризата на общността в литературните произведения

Индивид и общност: принадлежност и дистанция

Разглеждането на темата за общността през перспективата на тревогите и надеждите на самотния индивид е оправдано не само поради тенденцията към индивидуализация на обществото. От методологическа гледна точка е сложно феномен като общността, който съдържа в такава степен елемент на самовъобразяване, да бъде анализиран отвътре. Според Марк Оже понятието общност не означава нищо, докато не бъде деконструирано, докато не се направи опит да се разбере какво значи то за отделните индивиди. Въз основа на теорията на Норберт Елиас, противопоставянето на общност и индивид, а с това и разграничаването на проблемите им, се разглеждат като само един от възможните подходи. Според Елиас това противопоставяне, което в епохата на модерността е считано за естествено, всъщност има инструментален характер и не трябва да се възприема като антропологична даденост. При отношението между индивида и групата според него не става въпрос за напрежение и

противопоставяне, а за баланс между аз-идентичността на субекта и неговата ние-идентичност. Следователно понятията индивид и общество (Елиас говори за общество, като най-общо има предвид интеграцията на индивида сред други индивиди) се отнасят до различни аспекти на човешката същност, а не се различават помежду си в онтологичен смисъл – не съществува аз-идентичност без ние-идентичност, единствено балансът между двете е променлив. Зигмунт Бауман и Аксел Хонет също подчертават, че себerealизацията е дълбоко зависима от общностните отношения, макар че не подминават въпроса за проблемната зависимост между свобода и сигурност в рамките на общността. Според Бауман любовта към себе си, която е основна предпоставка за (щастлив) живот, е немислима без любовта на другия, той гледа на загубата на общност като на загуба на идентичност. Същата взаимозависимост между индивид и общност се съдържа в определението на Хонет за социално признание. Признанието в рамките на общността е минималната необходима предпоставка за развитието на здравословна самооценка. Липсата на социално признание наранява морално индивида, Хонет различава три вида морално накърняване на личността в социума: когато е наранена физическата му неприкосновеност, индивидът е лишен от чувството, че може да гарантира добруването и оцеляването си; когато е мамен или подвеждан, неговата способност за трезва преценка бива подценена, а когато значимостта на качествата и способностите му за групата не е призната, това може да доведе до тоталната му изолация. През тази призма са разгледани романите *Mitten im Land* и *Der Winter tut den Fischen gut* и сборника с разкази *Die Liebe zur Zeit des Mahlstädter Kindes*.

Романът „Mitten im Land“ (2016) на Бастиан Асдонк

Художественият дебют на медийния експерт Бастиан Асдонк е интерпретиран на фона на високата му степен на актуалност, като обаче на преден план се извеждат не толкова злободневните, колкото по-универсалните наблюдения на романа относно отношението между индивид и общност във времето на „рефлексивната модерност“. Произведението тематизира дясната радикализация на западното общество, която политолози определят като най-значимата социално-политическа тенденция в началото на двайсет и първи век. Романът не се ограничава до разкритикуването ѝ като назадничава и агресивна идеология, а изследва причините за популярността ѝ дори сред образовани и добре осигурени членове на

обществото, които досега са били считани за неподатливи на подобни антидемократични идеи.

В центъра на сюжета е именно такъв персонаж – градски човек, който, разочарован от егоцентризма и интригантството, породени от отношенията на жестока конкуренция между индивидите и физически и психически изтощен от забързания начин на живот, характерен за метрополиса, решава да заживее в усамотена къща на брега на езеро в близост до малко село и да се прехранва с устойчиво биологично земеделие. Формалните характеристики на текста и детайлите от съдържанието са насочени изцяло към това да създадат образа на герой с прогресивно мислене, който трезво и критично анализира ситуацията си и е решен на ново начало. Той си дава сметка за възможните трудности, които го очакват, и се опитва да им противостои, докато последователно преследва ясно формулираната цел да води независим, „прост“ живот. Чрез необичайната за наратива употреба на сегашно време в комбинация с перспективата на разказвач от първо лице се внушава усещането за непосредственост на действието. Това заедно с подробното описание на дейности от ежедневието на героя, проследени почти в реално време стъпка по стъпка, изгражда медитативното настроение на творбата, което от своя страна създава впечатлението за будно и възприемчиво съзнание на героя. А активната саморефлексия на разказвача отваря широк достъп до мислите му. Без да се самозаблуждава, той признава пред себе си, че макар да е очаквал изолацията и самотата да му създават дискомфорт, не е предвидил в достатъчна степен силата и последиците от тяхното влияние. Въпреки това подновяването на живота в града за него не представлява алтернатива. В романа краткото му завръщане, свързано с уреждането на някакви документи, е описано като мъчително преживяване. На това място в текста разконцентрирането и замъгляването на съзнанието се свързва за първи път с опасност – протагонистът изпива значително количество алкохол, а след това шофира обратно към новия си дом. От този момент нататък в романа връзката между намалената критичност и бдителност, замъгляването на преценката, прекъсването на саморефлексията и нещастията, сполетяващи разказвача, става още по-явна. Той се влюбва в първата млада жена, която среща в селото, и остава безкритичен към всички предупредителни знаци за враждебността и агресивността на местните жители спрямо „чуждите“. Макар че се възмущава от тяхната склонност към насилие и антидемократичните им агитации (възгласите „Демокрацията загрозява“, пречупеният кръст, оформен сред

посажденията в полето), той не предприема нищо, разконцентриран от мислите за момичето. А в нощта, в която е нападнат и пребит почти до смърт в дома си, е под влиянието на употребата на наркотик, до който е прибегнал в момент на слабост, т.е. отново в момент, в който преценката му е била компрометирана.

Същинските последици от отказа от критично мислене обаче се изразяват в тоталното отстъпление на героя от неговата воля за самоопределяне и демократичните му убеждения. Този обрат е повлиян от огромното въздействие, което оказва върху него престоят му в общността на местни фермери, където, изплашен и отчаян, намира убежище. На това място в текста саморефлексията на героя става все по-оскъдна, а мотивацията на действията му – все по-неясна за читателя, който досега е имал непосредствен достъп до вътрешния свят на разказвача. Метафората за фермата, изгряла в непрогледния мрак като Полярната звезда, символизира заслепението на героя, и то не без ирония, ако се вземе предвид функцията на Полярната звезда да дава ориентация. Изведнъж героят се доверява на напълно непознати хора и се стреми да им се хареса, без сам да разбира защо. Той само регистрира, но не критикува авторитарното устройство на фермерската общност и склонността на членовете ѝ към идеализиране на корените, миналото, собственото за сметка на външното, непознатото и съвременното. За да получи правото да принадлежи към групата им, приема условието да не задава никакви въпроси, макар че става ясно, че Якоб, главата на общността, разполага с информация за Мая, момичето, в което протагонистът е влюбен и за чиято съдба е много разтревожен, след като не успява да я открие след нощта на нападението. Накрая героят я вижда сред нападателите си, като всички те са добре дошли в дома на Якоб. Шокът от това разкритие е интензивен, но нетраен. Само след кратък разговор Якоб успява да го убеди, че местните жители всъщност са се страхували от него и, нападайки го, са се опитвали да защитят общността си. Убеждава го и в това, че между него и тях няма чак толкова голяма разлика, като посочва начина, по който след нападението героят се е опитал да се защити, ограждайки къщата си с електрическа ограда и камери за видеонаблюдение, и му напомня, че самият той е наранил местен младеж в стремежа си да гарантира неприкосновеността на дома си. Романът завършва със сцена, в която разказвачът, в компанията на Мая, всеки момент очаква да приеме в дома си мъжете, които са го нападнали, за да му помогнат да възстанови изпотъпканата от тях градина.

Този завършек трябва да се приема като абсурден и в никакъв случай като оправдание на компромиса със собствените убеждения на всяка цена в името на общността, още по-малко като утвърждаване на враждебността на общността спрямо различния като консолидиращ принцип. Като аргумент в подкрепа на това може да се приеме начинът, по който в романа първо последователно се изгражда един образ на героя, който е несъвместим с действията му след това – усилията да се направи възможна идентификацията на читателя с разказвача, така че действията на героя по-късно да бъдат приети като несъвместими с изградения характер и да имат отчуждаващ ефект. Финалът може да се тълкува като ироничен израз на позицията, че единствено в опита за автономно определяне на собствения живот, който незадължително изключва интеграция в общност, но би трябвало да предвижда и приема самотата като възможност, индивидът се доближава до идеалите за свобода и демокрация. Произведението се разбира и като критика на съвременното общество, в което при условията на ликвидност, конкуренция, морална дезориентация и липса на солидарност, за субекта е по-трудно, а същевременно по-важно от всякога, да съхрани своята автономност. Защото именно в условия на обществена криза идеализацията на общността осъществява опасния си потенциал.

Романът „Der Winter tut den Fischen gut“ (2012) на Анна Вайденхолцер

Докато Бастиан Асдонк тематизира високата цена, която героят плаща, за да принадлежи към общност, Анна Вайденхолцер насочва вниманието към последиците от социалната изолация. Романът изобразява критичното състояние на индивида, от една страна, неспособен да отговори на високите изисквания на капиталистическото общество за гъвкавост и конкурентоспособност на трудовия пазар, от друга, лишен от подкрепата и сигурността на живота в общност. Произведението изследва зависимостта между социалното признание и способността за изграждане и съхранение на собствената идентичност.

Мария Беренбергер: живееща в пълна самота след смъртта на съпруга си и загубата на работата си, на границата между депресия и загуба на разсъдък, тя се бори с вътрешното си противоречие между характерната си интровертност, чувство за непринадлежност към света и потребността си от човешка близост и социално признание. Героинята е особнячка, на път да изгуби здравия си разум (симулира, например, телефонни разговори, отглежда попови

лъжички, повтаря наизустени, случайно доловени изречения), всичко това са последици от нейната социална изолация.

Уволнението на Мария има за нея характер на предателство от страна на дългогодишния работодател, като при това е била дори финансово ощетена. Към съпруга си Мария вероятно не е таила особено топли чувства, въпреки че е била лоялна. Става ясно, че Мария по-трудно преживява загубата на работата, отколкото тази на съпруга си. Обяснението за тази необичайна диспропорция романът е заложил в степента (или отсъствието) на получаваното социално признание, от което протагонистката се нуждае.

От самото начало връзката на Мария с Валтер, съпруга ѝ, не е била особено удовлетворяваща. (Той ѝ предлага да се оженят с думите: „Не знам как ще живея с теб, но и без теб не става.“) Впоследствие неговото пренебрежително отношение прераства в грубост и физическа агресия, но Мария намира вътрешна сила въпреки това да го подкрепя в нелепите му имитации на Елвис, да преглъща срама си и да му помага да слиза от сцената на някой бирен фестивал, след като е бил освиркван и изгонен. Докато тя намира опора и признание на работното си място, където се чувства като част от общност: „Мария, какво щях да правя без Вас“, казва господин Вилерт понякога и Мария знае, че той има предвид и нея, когато казва „бутикът ни върви добре“ (Вайденхолцер 2012: 167).⁴ Мария разполага с достатъчно психическа сила да понесе нещастieto в личния си живот. Очевидно е, че протагонистката си дава сметка за недостатъците на Валтер от момента на първата им среща – в текста това е изразено чрез вътрешната реч на героинята. Възниква въпросът какво я кара да се примирява с това положение. Обяснението, че след като младежката ѝ любов към Едуард завършва с разочарование, Мария страда от комплекса на жертва и е готова да се примири с всякакъв вид внимание, би било не достатъчно задълбочено. Дистанцираността към света е типична за героинята, обръщайки му гръб, Мария изглежда самоуверена, сякаш не е напълно убедена, че иска на всяка цена да принадлежи към него. Мечтае да е певица, но да пее сама за себе си, слушайки радио, ѝ е напълно достатъчно; във вътрешния ѝ свят прозаичното ежедневие е поетизирано – в статичното електричество открива магия, уриниращите на брега на реката мъже ѝ изглеждат меланхолично загледи в хоризонта; обича дървета – най-много ѝ харесва букът, за да расте, той има нужда от много място и не може да се развива, притиснат от други дървета. Мария още от дете се характеризира с някаква особеност и самодостатъчност – тя

никога не е приемала присърце ролята на голяма сестра, не очаква с ентузиазъм родителите ѝ да доведат новото бебе вкъщи. Като възрастна също би предпочела да прекара сама Коледа, вместо да гостува на семейството на сестра си, която в романа остава безименна. От друга страна, за Мария външният свят се свързва и със заплахата, нараняване на личното ѝ пространство – домоуправителят веднъж ѝ казва, че смъртта на дърветата се дължи на лошото влияние на околната среда. Особено голяма нужда да се защити Мария изпитва, когато посещава бюро по труда, където се чувства унижена. Единствения начин да съхрани достойнството си тя вижда в отказа да приеме произволна работа и вместо това да настоява, че е обучена да работи като продавачка на луксозен текстил. След няколко посещения престава да ходи повече на срещите, като рискува да остане без всякакви средства за препитание. Точно в чакалнята на бюро по труда Мария прочита един цитат, който е ключова метафора за начина, по който се чувства, уволнена от работа и лишена от социално признание – като изчерпана орница, набраздена от човешката експлоатация и изоставена.

Тук причината за вътрешното противоречие, споменато в началото, се изяснява – до голяма степен Мария си е самодостатъчна, но за да успее да запази здравословна самооценка и въобще да удържи идентичността си, тя се нуждае от утвърждаваща интерсубективна връзка. Докато я е намирала на работното място, тя е имала чувство за пълноценност, но след загубата ѝ е застрашена да загуби идентичността си.

Важен детайл от романа е обстоятелството, че според литературата за самопомощ, която Мария чете, всеки сам е причина за неуспеха си и ако не успява да постигне успех, то значи не се старее достатъчно. С това творбата съдържа имплицитна критика на съвременното общество, в което индивидът е натоварван с цялата вина в случай, че не е в състояние да се справи сам с всички предизвикателства. В този смисъл може да се тълкува и присъствието на множество епизодични самотни персонажи, които като Мария са изгласкани на ръба на обществото и не разполагат с никаква възможност да запазят достойнството си, още по-малко да си възвърнат социалното признание.

Поради хода на разказване на историята от настоящето към миналото, не става напълно ясно дали Мария ще успее да преодолее изолацията с помощта на собствени ресурси. Макар че финалът остава отворен, посоката на разказване е интерпретирана като израз на предопределеността на събитията и обречеността на героинята да завърши живота си със

самоубийство като своя чичо, чиито думи четете като малка в края на романа. Без патос и сантименталност произведението изобразява както зависимостта на индивида от признанието на общността, така и парадоксалната му безперспективност и уязвимост в индивидуализираното общество.

Разкази от сборника „Die Liebe zur Zeit des Mahlstädter Kindes“ (2011) на Клеменс Й. Зец

Разказите от сборника са обединени от последователна концепция за форма и съдържание. Благодарение на множество интратекстуални препратки, повтарящи се мотиви и фрагментарния си характер те образуват едно херменевтично цяло, като всеки поотделно допринася към картината на мрачен свят, в който абсурдното, деформираното и ексцесивното определят нормата. Персонажите са объркани и самотни чудаци, свързани от усещането за отчаяние и безпомощност. В тази връзка и мотото на сборника – „Attention! When the train is not stopped it will be constantly moving“ – още в самото начало препраща към абсурдността, безизходицата и усещането за безсмисленост. Първото изречение от първия разказ чрез необичайни метафори описва атмосферата на „тъга, безумие и самота“, която властва в целия сборник. Отделните разкази са обединени в няколко тематични полета, които разкриват отделни страни на кризата в отношенията между индивид и общност: връзката между деца и родители, влиянието на травмите от отсъствието на близост с майката върху целия живот на индивида, самотата на особняците.

Образът на изоставеното, беззащитно и тормозено дете е централен за целия сборник. Именно разрушаването и компрометирането на считаната за най-топла, любяща и подкрепяща общност – тази, в която човек се ражда – е предпоставката за отчаянието, уязвимостта и самотата, които в сборника придобиват статут на трансцендентно човешко състояние. Подробно е разгледан първият разказ *Milchglas* (Млечно стъкло), в него е изобразен както тоталният разпад на изначалната общност между родители и дете, така и механизмът на репродуциране на насилието, преживяно в семейството. Разказът се занимава с последиците от лишено от обич възпитание и отказа на възрастните да поемат отговорността да насочват и водят детето в един непроницаем и враждебен свят. Вследствие на това децата се превръщат в агресивни, невротични и стресирани хора, които не могат да различават добро от зло и формират ценностна система, основана на правилото на по-силния. Десетгодишният Феликс

пребива своя приятел, само защото може да го направи, след това от своя страна става жертва на наказанието на родителите, приложено от по-големия му и силен брат. Фактът, че именно брат му осъществява наказанието под формата на тежък побой, насочва вниманието върху повторемостта и репродуцирането на модела на възпитание. Символичното и реалното насилие над деца са основна тема в целия сборник, както потвърждава анализът на още няколко разказа – *Das Gespräch der Eltern in Hänsel und Gretel* (Разговорът между родителите в „Хензел и Гретел“), *Condillac* („Кондиак“), *Kleine braune Tiere* („Малки кафяви животни“) и *Liebe zur Zeit des Mahlstädter Kindes* („Любов по време на гастрола на Малщатското дете“), разказа, дал заглавието на целия сборник.

В разпадането на общността от деца и родители в разказите на Зец може да се открие коренът на патологичното отношение на цялото общество към слабите и беззащитните. Следствията от деформирането на семейната общност (връзката майка – дете) са видими и в разказите *Die Vase* („Вазата“) и *Mütter* („Майки“). В разказа *Mütter* свеждането на майчината загриженост до услуга, за която възрастни хора плащат, говори както за радикалния разпад на връзката майка-дете и непреодолимата травма, която той нанася, така и за масовостта на този проблем. В разказа *Die Vase* парадоксално травмата от липсата на майчината любов и одобрение се превръща в причина за тиха солидарност между непознати.

Липсата на родителска топлина и подкрепа в детството е имплицирана в образите на възрастни особняци, живеещи в изолация и самота. Такива са героите в разказите *Die Visitenkarten* („Визитните картички“), *Das Riesenrad* („Виенско колело“), *Kleine braune Tiere* („Малки кафяви животни“) и *Charakter IV* („Характер АйВи“). В *Die Visitenkarten* визитните картички на героинята Мартина са нападнати от странен вид „зараза“ – обезобразени са от зловонни мехури. В крайна сметка заразата се разпростира върху всички вещи, пари и документи на героинята и това води до загуба на работата ѝ и пълното ѝ изключване от обществото. Разказът е алегория на всепоглъщащата самота, която в крайна сметка застрашава съществуването на индивида. Въпреки че Мартина е представена като саможива по природа, без да е част от никаква общност, тя е неспособна да удържи идентичността си. Вътрешният баланс, който намира в малките си странности и страстта по музиката, се оказват недостатъчни да осигурят съществуването ѝ. По подобен начин Тревор, героят в разказа *Charakter IV*, вярва, че може да живее в абсолютна самота на отделна планета. Единственото, от което той има

нужда, е партньор, с когото да разговаря за музика, затова се е заел с направата на робот за тази цел. Впечатление правят вниманието и съзнателността, с които героят подхожда към задачата. Приема ролята си на създател с голяма отговорност и размишлява по какъв начин трябва да запознае робота с музиката, така че да създаде у него базисно доверие към света и живота, за да може да понесе по-сложни и вълнуващи музикални произведения. Тревор обаче е обречен на неуспех, защото му липсва именно онова, на което се опитва да „научи“ робота си – той всъщност не е загърбил намеренията в текста посредственост и студенина на обществото, заживявайки на самотна планета, а се опитва да се скрие и защити от тях във вътрешността на едно преспание. По аналогичен начин героинята от разказа *Das Riesenrad* прекарва живота си почти без да напуска жилището си – контейнер, въртящ се с огромното Виенско колело, на което е окачен. Тя копнее за близост и топлина, но е неспособна дори да поддържа близост със сестра си, влюбена е дори, но е твърде уязвима и крехка, за да може да създаде връзка.

Чрез фантастичните елементи и неочаквани обрати безизходицата и отчаянието са отразени по вариативен начин в разказите, но във всички тях причина за нещастieto на фигурите е липсата на общност. Самотата и изолацията на героите са толкова всеобхватни и тотални, че изглеждат метафизични. От друга страна обаче в много от разказите се прави съвсем явна и подчертана референция към настоящето, което позволява причините за самотата и нещастieto на героите да се търсят в устройството и характеристиките на съвременното общество. Негова алегория се съдържа в разказа „Малки кафяви животни“, в който сюжетът на една електронна игра представя общността и родителството като товар, затрудняващ играча. От друга страна, Рейгън, съзателят на играта, мечтае да бъде баща. Разказът кодира именно многократно подчертаната амбивалентност на общността.

Общността в разказите на Клеменс Зец е представена като предмет на копнеж и същевременно с това източник на страх и нещастие, заплаха за индивидуалните личностни проекти. Така те отново препращат към разклатените ценности в „течната“ модерност. Важно наблюдение за общите изводи на дисертацията е, че въпреки това представата за свързаност с другите, за топлина и приютеност присъства в съзнанието на героите: при Феликс (*Milchglas*), който копнее за вниманието на родителите си, при Моника (*Das Riesenrad*), която е влюбена, при Филип (*Die Mütter*), който се нуждае от майчината грижа, при Тревор (*Character IV*),

който иска да сподели с някого страстта си и при Рейгън (Kleine braune Tiere), който мечтае да има деца.

Бастиян Асдонк, Анна Вайденхолцер, Клеменс Й. Зец: обобщение на изводите от интерпретацията на отделните произведения

И трите произведения тематизират самотата на нашето съвремие, придобила измеренията на масов проблем и превърнала се в синоним на (физическа) заплахата за съществуването – постмодерната самота, която е кризисно състояние. Индивидът, не принадлежащ към общност, е лишен не само от утвърждаващите преживявания на сплотеност, взаимност, топлина и подкрепа, а и от чувството на сигурност, и то в един усещан като крайно враждебен свят.

Налага се заключението, че както цената на принадлежността към общност, така и липсата на такава може да бъде загубата на идентичност. Героят на Бастиян Асдонк жертва хуманните си принципи и изоставя решимостта си за автономно самоопределяне – в епохата на масова самота общността е абсолютизирана като привилегия и специално право. Мария Беренбергер е поставена в парадоксалната ситуация, че ако се опита да съхрани достойнството си, отказвайки да приеме унижителна според нея работна позиция, всъщност задълбочава изолацията си и се лишава от социалното признание, необходимо, за да запази вътрешния си интегритет. В лицето на отчайващата непроницаемост и враждебност на света персонажите на Клеменс Зец се капсулират в себе си, прекращвайки отвъд ръба на нормалността.

Особено значим е изводът, че героите, разчитайки единствено на собствените си сили, все пак се опитват да организират живота си по някакъв смислен за тях начин или поне са в състояние да идентифицират като причина за нещастията си отсъствието на утвърждаваща общност. В *Mitten im Land* героят търси смисъл в простото, самоорганизирано съществуване с методичност и последователност. Както вече е отбелязано, Мария не се примирява с каквато и да е работа, а дори и героите в разказите на Зец търсят устои в особеностите и страстите си. При това опитите им да противостоят на изолацията си кореспондират с осъзнаването на общността като ценност. Разказвачът на Асдонк, макар и разочарован от инструментализираните връзки в постмодерното общество, не отрича живота в общност и е предразположен към интерсубективен контакт (въпреки, че приобщаването му не е

интерпретирано като успех, трябва да се има предвид значението на общността за героя). Структурата на романа на Вайденхолцер, макар че първоначално е приета като израз на обречеността на героинята, е интерпретирана и като знак за хипотетичната възможност Мария да успее да започне на чисто и да преодолее изолацията си – романът започва, а историята хронологично приключва с това как тя получава писмо от бутик, където е кандидатствала за работа, а малко преди това съседката ѝ е видяла в следите от кафето ѝ успешно бъдеще. Фактът, че Мария след дълъг период на абсолютна изолация изобщо е осъществила междучовешки контакт, също е знак за волята ѝ да се интегрира. Мотото, под което са обединени разказите на Клеменс Зец, освен безизходица, имплицира и възможността тя да бъде преодоляна чрез целенасочени действия – влакът ще се движи, докато не бъде спрял от някого по някакъв начин. Освен това незавършената структура на разказите – всички остават с отворен финал – не изключва напълно някакъв обрат, колкото и малко вероятен да е той. Интерпретирани по този начин, съответните произведения могат да допринесат към дискусията за общността с наблюдението, че култът към индивида, който в теорията е приеман като главна причина за социалната дезинтеграция, би могъл да бъде погледнат в нова светлина. Разгледаните произведения маркират междинен стадий в развитието на отношението между общност и индивид, в който проличават възможността и по-скоро необходимостта от откриването на нов баланс.

Общността на двойката

Според Улрих Бек любовната връзка е абсолютен израз на индивидуализацията (Бек 1990: 253), защото представлява такава форма на интерсубективни отношения, която осигурява на индивида опора в неблагоприятните условия на модерната ликвидност и същевременно предлага точно необходимата степен на свобода, така че субектът да не се чувства ограничен в самоопределянето си. В теорията за интимността на Антъни Гидънс тази теза се споделя, като чистата връзка (pure relationship) и партньорската любов (confluent love) – понятия, въведени от Гидънс – са определени като наложени от трансформиращите представата за любов процеси на модернизация и индивидуализация (Гидънс 1992: 37). Нито страстната любов на предмодерната епоха, нито романтичната любов, издигната като идеал след края на 18. век, са адекватни на индивидуализираното съвременно общество. Страстната

любов, представяна като болест, умопомрачение, не съответства на модерното значение на рационалността за успешното изграждане на идентичност, а неравнопоставеността между половете, имплицирана в разпределението на ролите в буржоазния брак, считан за плод на романтична любов, губи своята валидност с напредващата еманципация на жените (ebd. 40, 51). Чистата връзка Гидънс определя като съществуваща заради самата себе си – тя е онова, което обогатява индивида при осъществяването на дълбок контакт с друго човешко същество – и основната ѝ характеристика е, че може да бъде прекратена от всеки един от партньорите без последствия в момента, в който той не намира удовлетворение в нея (ebd. 58–62). Партньорската любов се основава на баланс в отношението между даване и получаване. Културната нормализация на раздялата и развода трансформира любовната двойка в постмодерната епоха. Според Елизабет Бек-Гернсхайм традиционният брак все по-рядко ще обвързва хората в доживотна връзка, а ще обхваща само отделни периоди и фази от живота им (Бек-Гернсхайм 1997: 66). А Томас Мюлер-Шнайдер привежда аргументи от теорията на еволюцията в полза на това, че културно предопределеният хедонизъм на съвременната епоха е природно обусловен (Мюлер-Шнайдер 2008: 343). Според него индивидите, подтиквани от естествения си стремеж към удоволствие, търсят екзалтацията и еуфорията от началната фаза на влюбеност, което налага временните връзки като модел в любовния живот на съвременния човек.

По-нататък произведенията са групирани според специфичността на проблема във всяко произведение.

Невъзможност на индивида да съхрани или изгради задълбочена любовна връзка: романите „Runterkommen“ (2010) Катрин Зедих и „Replay“ (2012) от Бенямин Щайн

Причините за провала на героите от двата романа в любовта са противоположни. В Runterkommen те не успяват заради оттеглянето им в състояние на пасивност, а в Replay – заради точно обратния стремеж към експлоатиране на всяка възможност за изживяване на силни емоции.

Романът на Катрин Зедих се характеризира със сложна структура и честа смяна на фокализацията. Изобразени са три двойки и техните взаимоотношения – бракът на Ерик и Карин, противоречивата близост между Дани и Том и своеобразния любовен триъгълник

между Ерик, Дорийн и Дани. Бракът на Ерик и Карин е представен в своя разпад. Том е измъчван от любовта си към Дани и нейната емоционална и физическа непристъпност, докато тя го възприема само като приятел, а Ерик, макар че харесва Дани, встъпва, подтикнат от самата нея, в сексуална връзка с нейната братовчедка Дорийн, тъй като Дани не позволява да бъде докосвана. В крайна сметка най-големите губещи в романа са Ерик и Дани, които накрая остават сами заради пасивността и отказа си да опитат да надмогнат себе си – Ерик не вярва, че любовта (особено платоничната) си заслужава усилията, а Дани се самозалъгва, че по собствена воля не докосва други хора, докато всъщност е неспособна на това, парализирана от вътрешния си страх от света. Двамата са фокусирани върху собствената си личност – при Ерик причината се крие в неговия егоцентризъм и нарцисизъм, а при Дани е израз на защитната ѝ реакция – и не претърпяват развитие дори вследствие драматичните обрати в романа и въпреки че в крайна сметка осъзнават потребността си от любов, те не предприемат никакъв опит да се променят. Всички останали главни персонажи в романа подлежат на развитие и се осъзнават преди да пропаднат, водени от самозаблудите си. Карин излекува алкохолизма си, Том прави опит да преодолее пагубната си зависимост от Дани, като поеме отговорността да стане баща, Дорийн решава да встъпи в моногамен брак, какъвто преди е отричала.

Характеристиките и развитието на образа на Карин, съпругата на Ерик, могат да бъдат разглеждани като израз на опита на произведението да утвърди запазването на трезва самооценка и волята за промяна като положителни черти, които могат да изведат индивида до състояние на относително щастие и вътрешен баланс, и, както се случва при Том и Дорийн, поне да му дадат възможност да изгради здравословна връзка. Чрез образа на Карин, макар че жизнената ѝ сила е релативирана, най-ясно е експлицирана готовността за активно разрешаване на проблемите чрез компромис и опит за самоусъвършенстване. Докато предстоящите бракове на Том и Дорийн остават извън диететичното поле, в рамките на романа Карин постига мечтата си да изостави ролята на домакиня и да управлява конюшната на родителите си. Тя признава, че в действителност всъщност би предпочела да е с Ерик, но не загубва себе си в преследването на това желание, осъзнавайки, че то надхвърля границите и възможностите ѝ. Вместо това осъществява най-добрата възможна версия на себе си в рамките на осъзнатите лични ограничения.

Без експлицитно да критикува, единствено чрез характеризирането на персонажите романът разобличава житейската философия да бъдеш себе си в смисъла на това да се примириш с недостатъците и задръжките си като порок на нашето време. Да бъдеш себе си при Ерик и Дани означава да се отдадеш на деградацията и патологичните си страхове с оправданието, че „нормално вече никой не е нормален“. Произведението утвърждава „нормалната“ нормалност, която се изразява в актуализирането на култа към индивида чрез самонаблюдение и опити за подобрене, а не в егоцентризъм и ни依лизъм.

В романа *Replay* главният герой Ед Роузън, противно на Дани и Ерик от *Runterkommen* е обсебен от това да изследва докрай възможностите за себеизява и силни усещания, които са радикално разширени от технологичния напредък на близкото бъдеще. Предложената в дисертацията интерпретация приема изобразената масова дигитализация, довела до възникването на общество от „прозрачни“ граждани и представляваща основен интерес за рецензиите на произведението по-скоро като фон, пред който то се занимава с динамиката на постмодерната любовна връзка. Макар че в публични изявления Бенямин Щайн често изразява опасенията си, че човечеството е застрашено от дикатурата на технологиите и поставя мотото на романа в този смисъл, в произведението трансформацията на обществото по пътя към подобна диктатура е елиптично пропусната и само загатната. Това съзнателно или несъзнателно изместване на фокуса върху личната (любовна) история на главния герой потвърждава тезата, че хоризонтът на съвременето е не общността/обществото, а индивидът и всички модерни тенденции следва да се проучват от гледна точка на влиянието им върху него. В този смисъл любовната връзка на героя се явява функция на неговите личностни препозиции. Съответно в отделни стъпки е разгледано развитието му от състоянието на ограничена автономност поради телесен недъг (като дете Роузън е с мързеливо око) през постепенното помиряване със собственото тяло, което води до откриване на интимността с другия, до момента, в който пред него – благодарение на напредъка на технологиите – физическите ограничения отпадат и той не само може да вижда триизмерно, но чрез функциите на имплантата в мозъка си е в състояние да се връща в спомените си, да ги редактира или да ги вижда от чужда перспектива.

Мотивацията за развитието на Роузън е неговата несигурност, породена още в детството от чувството, че е различен, отрицателен, необичаен понякога дори от собствената си

майка. В стремежа си да развие пълноценна идентичност и да си създаде усещането, че сам разполага с живота си, а не е жертва на обстоятелствата, той напълно игнорира своята телесност и се съсредоточава върху развитието на интелектуалните си качества. Завършва Харвард и се превръща в един от най-значимите съвременни компютърни инженери, изследващи възможностите за комуникация между органични нервни системи и изкуствени невронни мрежи. Постигнал относителен вътрешен баланс, Ед е конфрнтиран с измамността на своята самоувереност, когато, за да бъде назначен на работа, му поставят условието да подобри външния си вид. Все пак той го прави и е възнаграден с вниманието на изключително привлекателната си колежка Кейтлин. Затруднява се да определи отношенията си с нея като любовна връзка, защото се впуска главно в изследване на естетическите и физически наслади, които му носи контактът им. Това обаче не дава основание в интерпретацията Кейтлин да бъде сведена до сексуален обект. Тя е представена като независима жена, с успешна кариера, на която ролята на изкусителка доставя не по-малко удоволствие. Изглежда, че отношенията им са удовлетворителни и за двамата в еднаква степен и съответстват на тенденцията за поставяне на индивидуалния интерес на първо място. За втори път Роузън е изправен пред усещането си за несигурност, когато осъзнава дълбочината на чувствата си към Кейтлин и това, че се страхува да не я изгуби заради сложната мозъчна операция, на която е решил да се подложи, за да започне да вижда триизмерно. Макар че е травмиран от преживяването на изолация в детството, когато като възрастен има щастлива връзка, на каквато не се е надявал, той отказва да се идентифицира единствено чрез нея и е склонен да я жертва в името на самоусъвършенстването си. Оказва се, че това не се налага, тъй като за Кейтлин трансформацията на Роузън е професионално предизвикателство (благодарение на неочаквано развитие в сюжетната линия), което тя с радост приема. Двата се впускат в съвместно приключение, в което всеки от тях е фокусиран върху собствения опит. След успешната имплантация откриват неподозираната функция на микрочипа да дава възможност за повторно прожектиране на отминали събития в мозъка и по този начин да потапя индивида обратно в преживяването. Имплантантът се продава с главозамайващ успех на пазара именно заради тази своя функция и Кейтлин също се подлага на операция. Двата започват да губят здравословната мярка в опитите си да изпитват максимална наслада. Към връзката си привличат Лиан, за да разполагат с трета гледна точка към сексуалните си

експерименти. Но трети човек във връзката нарушава баланса ѝ и скоро Ед започва да се чувства изолиран. Подлудяван от факта, че в света на неограничени възможности на него му е отказан достъп до специалните отношения, които двете жени развиват помежду си, той нарушава пакта си с Кейтлин и се среща насаме с Лиан.

На този етап в романа става ясно, че Лиан и Кейтлин отдавна не присъстват в живота на Роузън, а той непрестанно се върти в омагьосания кръг на спомените и се потапя от един в друг, загубил връзка с реалността. Благодарение на имплантанта всички външни връзки са инструментализирани. Хората се възприемат помежду си като дигитална информация, която може да бъде изтрита или редактирана. Това прави потенциала да бъдат политически манипулирани като общност не толкова атрактивен, колкото покупателната способност на всеки от тях. Може би това е причината обществената трансформация вследствие масовото въвеждане на технологията на имплатата да остава на заден план в повествованието.

Усилията на индивида да съхрани или изгради задълбочена любовна връзка: Романите „Mobbing“ (2007) от Анете Пент и „Das Amerikanische Hospital“ (2010) от Михаел Клеберг

В критиката и рецензиите романът на Анете Пент най-често е определян като съвременно художествено произведение за ситуацията на работното място, което се занимава с последиците върху индивида в резултат на силния натиск за гъвкавост и приспособимост в условията на капиталистическото общество (Матис 2017: 77). Във фокуса на настоящия анализ обаче той попада като роман за брака, като се изследва въпросът за границите на солидарността между партньорите и връзката между любовта и субективната идентичност. Основание за подобен подход може да бъде намерено във факта, че разказвачката, от чиято лична перспектива е предадена цялата история, няма директен поглед върху случващото се в службата на съпруга си, станал жертва на тормоз на работното място, и това премества акцента от професионалния към личния живот. Изходна точка за размишленията е тезата на Вивиана Хилезе, която приписва на съпругата и персонална разказвачка липсваща емпатия и самокритика (Хилезе 2014: 74). В анализа се достига до точно обратното заключение относно характеристиките на съпругата, госпожа Рюлер. Именно заради нейното съчувствие от една страна и задълбоченото и критично вглеждане в себе си от друга, двойката успява да преодолее трудния период от брака си, свързан с уволнението на съпруга, Йоахим Рюлер.

„Мобинг“ означава съвкупност от дребни или по-сериозни злонамерени атаки, които засягат психиката, възприятията и чувствата, предизвикват съмнение в себе си и в другите и подриват самоувереността (ebd.). За изследването феноменът е от значение не толкова като проблем на работната среда, а като заплаха за стабилността на Аз-а. Когато жертвата на такъв тормоз е част от някаква общност, то проблемът засяга и общността. А когато става въпрос за тясната общност, основана на брака, другият партньор преживява унижението почти в същата степен. Елизабет Бек-Гернсхайм е на мнение, че в брака любовта и идентичността се преплитат (Бек 1990: 72) и това разбиране намира потвърждение в произведението. Солидарността на разказвачката проличава, както в поведението ѝ – тя се ядосва и разстройва заедно със съпруга си – така ѝ в езика ѝ чрез употребата на лични местоимения в първо лице множествено число и на индикатив при описанието на събития, на които не е пряк свидетел. Понякога обаче безусловната подкрепа и щадящото въздържане от обвинения (например за това, че са останали без доходи) е истинско предизвикателство за героинята. Тя признава това пред себе си, наблюдава се и се укорява във вътрешния си монолог: „Нямам право да казвам това“, „Радвам се, че той ме прекъсна“. Героинята се опитва да прави, каквото трябва, и „да застане зад гърба“ на съпруга си, но тази задача е още по-трудна, когато той се държи враждебно и се затваря в себе си. Освен това нестабилността на съпруга и неговата депресия са преживени от протагонистката като заплаха и за собствената ѝ идентичност именно поради естеството на връзката им. Когато той започва да се променя и вече не прилича на човека, в когото се е влюбила и който се е влюбил в нея, героинята също се чувства дестабилизирана. Това оправдава нейните критики към Йоахим и опитите ѝ да го подтикне към някаква дейност (например да свири на пиано), заради които Вивиана Хилезе определя героинята като „не особено симпатична“ (Хилезе 2014: 74). Самият Йоахим е описан като активен човек, който е имал високи изисквания към личността си, след уволнението си се опитва да не се поддаде на отчаяние и сам чертае планове с какво би могъл да се занимава. В такъв смисъл изискващото поведение на героинята спрямо съпруга ѝ, когато той резигнира, отговаря на стандарта на връзката им. Да не изисква от него да се овладее и вземе в ръце, би означавало да не го подкрепи. Благодарение на самокритичността си и задълбоченото анализиране на ситуацията и собствената роля в нея, което е типична характеристика на фигурите на Анете Пент, както самата тя признава в разговор с писателката Катя Ланге-Мюлер (Ланге-Мюлер 2014: 171–193),

разказвачката успява да подкрепи съпруга си. Още по-голямо значение за преодоляването на кризата в брака им нейната задълбочена саморефлексия придобива, когато в развитието на сюжета, самата тя изпада в състояние на отрицание. Йоахим печели делото срещу работодателите си и е възстановен на работа. Но вместо да заеме старата си позиция, бюрото му е преместено в отделна пристройка, където той сам в неприемливи условия е натоварен с абсурдната задача да превежда маловажни текстове от език, който не владее. След известна съпротива той успява да приеме ситуацията, но не и разказвачката. На свой ред тя или не може да стане от леглото цял ден, или е гневна, или се чувства жертва. Същественото в случая е, че тя не престава да рефлектира случващото се. Разбира, че на този етап е рано да очаква помощ от съпруга си и отново успява да намери вътрешни сили, за да закрачи редом с него, както метафорично е изразена саможертвата ѝ в края на романа. В контекста на хедонистичната идеология на съвременното идеята за саможертва в името на другия изглежда старомодна и консервативна. Но благодарение на ретроспекции към по-ранни етапи от отношенията им става ясно, че връзката между двамата се основава на „партньорска любов“ и се доближава до „чистата връзка“ (Гидънс). Героинята разполага с дълбока (само)аналитична способност, позволяваща ѝ да прецени, че усилието да се бори за тази връзка, дори във фаза на трудности, е оправдано и в това е заключен шансът за спасението на брака ѝ.

В романа *Das Amerikanische Hospital* от Михаел Клеберг героинята Елен успява благодарение на също толкова добре развита способност за самооценка и вглеждане в себе си този път да прекрати брака си, и то без да губи достойнство. А новата любов в живота ѝ – американецът Дейвид Коут, когото среща в болницата, където тя се подлага на ин-витро процедури, а той лекува посттравматичния си стрес, следствие от професията му на войник – се основава, отново както при героинята на Пент, на готовността ѝ за саможертва. Преди всичко Елен се опитва да разбере „какво мъчи душата“ (Клеберг 2011: 73) на Американеца и така, в дълги и съкровени разговори, тя, убедена пацифистка, слуша, без да загуби самообладание и търпение, шокиращи истории за война и смърт, защото има чувството, че разказването се отразява добре на Коут (пак там).

Отношенията между двамата се развиват постепенно във все по-просторно предадените разговори между тях, а все по-редуцираното изобразяване на периодите, които Елен прекарва извън болницата, може да се тълкува като знак за зараждащата се любов между

нея и Американеца и за нарастващото отчуждение в брака ѝ. Въпреки това чувствата между Елен и Дейвид остават неназовани и неизразени открито в романа като знак за отговорността, която проявяват двамата герои – при Елен спрямо съпруга ѝ Томас, а при Коут – спрямо достойнството на Елен. По този начин произведението повдига въпроса за дилемата между отговорността към собственото щастие и лоялността към другия, която тенденцията към индивидуализация и културата на хедонизма поставят пред постмодерния субект. И имплицитно отговаря, загатвайки зависимостта между двете чрез развитието на историята – любовта на Дейвид и Елен получава шанс да бъде осъществена като такава, вместо да бъде принижена до изневяра, едва след края на брака на Томас и Елен. Обратната зависимост е изразена и чрез изневярата на Томас, при който индивидуализмът деградира до егоистичен стремеж към независимост, проявен в безотговорността спрямо партньорката и в крайна сметка донесъл му не удовлетворение, а чувство на срам, т.е. предпоставка за индивидуалното щастие е и грижата за другия. За да е способен на тази грижа, индивидът трябва да притежава или да се стреми да изгради у себе си определени качества. От това следват още няколко предпоставки за изграждането на пълноценна връзка между Елен и Коут.

Американецът трябва да успее да прогони демоните от миналото си, да преодолее психическите травми от войната, за да може изобщо да възприеме личността на Елен, да я обикне след това и да създаде у нея чувството, че може да разчита на него. В романа това се случва, когато той преодолява агорафобията си, за да последва Елен в размириците на стачкуващия Париж и да я предпази от прерасналата във вандализъм екзалтация на тълпата. От своя страна Елен също има нужда да се увери в стойността си на жена извън ролята на майка и съпруга. След развода тя урежда самостоятелния си живот – основава собствена практика на интериорен дизайнер, наема ново жилище и успява да прости на Томас. Едва тогава започва да гради планове за съвместно бъдеще с Американеца.

Катрин Зедих, Бенямин Щайн, Анете Пент, Михаел Клеберг: обобщение на изводите

Общността на двойката може да бъде приемана като най-адекватната на условията на индивидуализация общност поради две основни причини. От една страна, броят на членовете изключва опасността мнозинството да злоупотреби с отделния индивид, по този начин

любовта обещава сигурност, което има голяма стойност във времето на главоломно нарастваща несигурност. В наблюдаваните произведения тази идея е изразена в компромисните бракове, които Том и Дорийн избират да сключат. От друга страна тя съответства на потребността от откриване на смисъл в съществуването. Но за да бъде любовта пълноценна взаимност, постмодерният индивид трябва да преосмисли своята центрираност в себе си, необходимо е да постигне саморефлексивност в смисъла на самокритичност, готовност да се променя и усъвършенства и в крайна сметка да е способен и на саможертва. Осъществяването на този идеал е трудна задача, крачката между себerefлексивността и себeфиксацията е малка. При това не е необходимо индивидът да бъде нарцистичен като Ерик от романа *Runterkommen* (Упадък), за да бъде погълнат от крайна егоцентричност до степен да загуби себе си, така че да е неспособен да изгради пълноценна интерсубективна връзка. Несигурността по отношение на собствените качества е силна мотивация за компенсаторно поведение и лесно може да подведе субекта към загуба на здравословна мяра. Най-ясно това е изразено в образите на Дани (*Runterkommen*) и Ед Роузън (*Replay*). Персонажите в романите *Mobbing und Das Amerikanische Hospital* получават възможността за удовлетворяваща връзка заради своята самокритичност, самоосъзнатост и стремеж да проявят най-доброто, на което са способни.

Заключение

До голяма степен Тьонисовото противопоставяне на общност и общество присъства в съвременните теории, видоизменено до опозицията общност-индивид, тъй като тенденцията към индивидуализация е възприемана като една от главните характеристики на съвременното общество. Съответно в теориите на значими интелектуалци индивидуализацията е равнопоставена с разпада на общността. При Зигмунт Бауман и Жан-Люк Нанси например се акцентира върху съвместното, споделеното, взаимното като същност на общността, чието значение трябва да бъде преоткрито. При това именно на тях не би могла да се приписва склонност към субстанциализиране на общността – Бауман непрестанно подчертава амбивалентния ѝ характер и проблемното отношение между свобода и сигурност в нейните рамки, докато Нанси посвещава заниманията си с проблематиката на изграждането на концепцията за обезпредметена общност. И все пак при Нанси определената като с-поделяне

на битието (Mit-Teilung des Seins) общност е възприета като разтърсена в наши дни (Нанси 2017: 25), а според Бауман в епохата на индивидуализация общността трябва да почива на „споделяне и взаимна грижа един за друг“ (Бауман 2009: 181), която той вижда трудно съвместима с начина, по който функционира съвременното общество (пак там. 7).

Дори при дескриптивния подход към феномените на посттрадиционно приобщаване (Vergemeinschaftung) проличава влиянието на традиционната представа за общност. При тяхното дефиниране неизменно стои въпросът дали изобщо могат да бъдат приемани като общност, именно защото се различават твърде много от някои характеристики на традиционната общност (фокусирани са върху индивидуалното, а не върху съвместното преживяване, принадлежността към тях е доброволна и временна). Дори Манфред Пришинг, който не ги смята за субститути на истинската общност, подчертава техния временен и парадоксален характер.

От теориите, разгледани в дисертацията, единствено тези на Улрих Бек и Антъни Гидънс не гледат на индивидуализацията като на изключваща общността предпоставка. Именно в темпоралността и свободната воля за принадлежност, те виждат възможност за качествено ѝ обновление. И все пак Бек, припознавайки общността на любовната двойка като съответна на индивидуализацията форма на общност, не пропуска да отбележи критичния баланс на отношението между сигурност и свобода дори в нея, тъй като придобитите в хода на модернизацията свободи важат в еднаква степен за двамата партньори (Бек 1997: 12). За разлика от него Антъни Гидънс поставя акцента върху положителния ефект от демократизирането на отношенията върху тяхното качество. Според него съзнанието, че другият във връзката се ползва със същите свободи, мотивира индивида да се стреми да допринесе повече към общността. По този начин, предпоставяйки у индивида готовността за усилие в името на общността, Гидънс успява да заобиколи непродуктивното противопоставяне на индивид и общност.

Обобщаването на тези вече подробно разгледани по-рано теории и тяхното съпоставяне в нова светлина цели да подчертае значението на литературата за откриването на нови кореспонденции между тях. Чрез художествените средства на литературните произведения тези сложни мисловни модели са интегрирани и витализирани в тях с лекота. Като източник на емоционален опит и интуитивно (себе)познание литературата не се нуждае

да бъде експлицитно анализирана на фона на научните теории и достижения, но интерпретацията ѝ в контекста на научния дискурс позволява интелектуалната ѝ рецепция и дава поглед върху сложните взаимоотношения между реалност и литературна репрезентация. Едва в този контекст може да се извлече познанието на литературата и да се оцени значението му за разбирането на дадена историческа епоха.

Разгледаните произведения интегрират съвременния исторически и теоретичен дискурс за общността както на тематично, така и на формално равнище. Тематично произведенията рефлектират усилията на индивида да се ориентира в отношението си спрямо общността и в ситуацията, в която е оставен да разчита единствено на себе си. В съответствие с духа на времето творбите заемат индивидуалната перспектива и изобразяват кризата на общността като функция на кризата на индивида. В заключението се подчертава, че това важи не само за произведенията, анализирани във втората глава на дисертацията, но и за тези, в които се изобразява общността на двамата – във всяко от тях героите са част от някаква общност, с чиято криза са конфронтирани поотделно. На формално равнище в романите *Mobbing*, *Replay*, *Runterkommen* и *Das Amerikanische Hospital* това е изразено чрез смяната на фокализацията (в първия случай между Ерик, Карин, Дани, Том и Доройн, а във втория, обусловена от структурата на разказ в разказа, между Томас и Елен), която служи за подчертаване на пропастта и отчуждението между героите. Друг формален израз на постмодерния индивидуалистичен дискурс е предпочитанието към фигурата на персоналния разказвач в три от романите (*Mobbing*, *Replay*, *Mitten im Land*) както и в рамката на романа *Das Amerikanische Hospital*. Според дисертацията тази гледна точка към кризата на общността обуславя очертаването на стратегията за преодоляването ѝ, която произведенията много предпазливо посочват. Индивидуализацията на обществото, която рефлектират седемте произведения, би могла да се тълкува като песимистична прогноза за бъдещето или мрачна диагноза на настоящето. Но интерпретираните творби преосмислят постмодерния фокус върху индивида като възможност в смисъла, който влага Антъни Гидънс. Предефинирането на индивидуализацията, която не противостои на изграждането на общност, а напротив, допринася за формирането на пълноценни и удовлетворяващи връзки, представлява стратегията за преодоляване на кризата на общността, която интерпретацията открива в произведенията на седмината автори. Конципирането на тази стратегия не бива да се тълкува

като художествен похват за разкрояване на действителността. То не се осъществява, без произведенията да подчертаят опасността индивидуалистичният начин на живот да деградира до егоизъм и нихилизъм (Runterkommen, Replay) или да доведе до изолация и загуба на идентичност (Der Winter tut den Fischen gut). А позитивното му влияние върху формирането на общност е релативирано от отворените финали на произведенията. И все пак индивидуализацията, разбрана като стремеж към самоусъвършенстване, е свързана логично и със стремеж към социално признание. Като уместна преформулировка на стремежа към общност в индивидуализираното демократично общество, в което идеализирането на общността е компрометирано, трудът предлага именно определението вътрешна потребност от самоусъвършенстване. В интерпретираните произведения се наблюдава отразяването на една фаза на постепенна ориентация в условията на рефлексивната модерност, каквато според Бек индивидът така и не е успял да постигне досега. Това е фаза на бавно преодоляване на шока от огромната отговорност, която се стоварва върху постмодерния субект, да изгражда общностите си сам, без никаква институционална регулация. Произведенията изобразяват начеващото възприемане на тази отговорност като възможност за по-добро бъдеще. Този оптимизъм е предпазливо изразен и първоначално не надхвърля припознаването на самотата като централен проблем на съвременността. Героите артикулират желанието си да принадлежат към общност, а тези от тях, които се опитват да го постигнат, правят това в рамките на редуцираната общност на двойката.

Представеното изследване е опит да се експлицира връзката на произведенията с дискурса за общността и да се проправи път за влиянието на знанието, което се съдържа в тях, върху теоретичната дискусия. Анализирани на фона на теоретичните дебати, творбите позволяват да бъдат диагностицирани процеси, които предлагат решение на кризата на общността и на индивида. Индивидуализацията не непременно означава заплаха за общността, а би могла да се разбира като път към обновление на представата за общността.

Библиография

Художествени произведения

- Асдонк 2016: Asdonk, Bastian. Mitten im Land. Zürich–Berlin: Kein und Aber, 2016.
- Клеберг 2011: Kleeberg, Michael. Das Amerikanische Hospital. München: Deutsche Verlagsanstalt, 2011.
- Пент 2007: Pehnt, Annette. Mobbing. München–Zürich: Piper, 2007.
- Зедих 2010: Seddig, Kathrin. Runterkommen. Berlin: Rowolt, 2010.
- Зец 2011: Setz, Clemes J. Die Liebe zur Zeit des Mahlstädter Kindes. Berlin: Suhrkamp, 2011.
- Щайн 2012: Stein, Benjamin. Replay. München: C. H. Beck, 2012.
- Вайденолцер 2012: Weidenholzer, Anna, Der Winter tut den Fischen gut. St. Pölten – Salzburg – Wien: Residenz Verlag, 2012.

Монографии и научни статии

- Асхолт 2013: Asholt, Wolfgang. Verlorene Gemeinschaft und Gemeinschaftsutopien im französischen Gegenwartsroman. – In: Brink, Margot; Pritsch, Sylvia (Hg.), Gemeinschaft in der Literatur. Zur Aktualität poetisch-politischer Interventionen. Würzburg: Königshausen und Neumann, 2013, S.183–200.
- Оже 2015: Auge, Marc. Die illusorische Gemeinschaft. Berlin: Matthes und Seitz, 2015.
- Баслер 2001: Baßler, Moritz. Einleitung. – In: Baßler, Moritz (Hg.), New Historicism: Literaturgeschichte als Poetik der Kultur. Basel: Francke, 2001, S. 7–29.
- Бауман 2003: Bauman, Zygmunt. Flüchtige Moderne. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2003, S.234.
- Бауман 2009: Bauman, Zygmunt. Gemeinschaften. Auf der Suche nach Sicherheit in einer bedrohlichen Welt. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2009.
- Бахман-Медик 1996: Bachmann-Medick, Doris. Literaturwissenschaft in kulturwissenschaftlicher Absicht. – In: Doris Bachmann-Medick, Kultur als Text. Die anthropologische Wende in der Literaturwissenschaft. Frankfurt am Main: Fischer, 1996, S. 8–22.
- Бек, Бек-Гернсхайм 1990: Beck, Ulrich, Elisabeth Beck-Gernsheim. Das ganz normale Chaos der Liebe. München: Suhrkamp, 1990.

Бек 1996: Beck, Ulrich. Das Zeitalter der Nebenfolgen und die Politisierung der Moderne. – In: Beck, Ulrich, Bickel, Anthony Giddens, Scott Lash. Reflexive Modernisierung. Eine Kontroverse. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1996, 19–113.

Бек 1997: Beck, Ulrich. Individualisierung und Integration – eine Problemskizze. – In: ders. (Hg.), Individualisierung und Integration. Neue Konfliktlinien und neuer Integrationsmodus. Opladen: Leske&Budrich, 1997, S. 9–23.

Бек 2016: Beck, Ulrich. Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne. Berlin: eBook Suhrkamp Verlag, 2016.

Бек-Гернсхайм 1997: Beck-Gernsheim, Elisabeth. Stabilität der Familie oder Stabilität des Wandels? Zur Dynamik der Familienentwicklung. In: Beck, Ulrich, Peter Sopp (Hg.). Individualisierung und Integration. Neue Konfliktlinien und neuer Integrationsmodus, Opladen: Leske&Budrich, 1997, S. 65–81.

Бринк 2013: Brink, Margot. Gemeinschaft als literarischen Krisendiskurs bei Rousseau und Houellebecq. In: Brink, Margot, Sylvia Pritsch (Hg.). Gemeinschaft in der Literatur. Zur Aktualität poetisch-politischer Interventionen. Würzburg: Königshausen und Neumann, 2013, S. 121–137.

Гидднс 1992: Giddens, Anthony. The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies. Stanford, California: Stanford University Press, 1992.

Касториадис 1965: Cardan, Paul (Cornelius Castoriadis). The Crisis of modern Society, Solidarity Pamphlet № 23, London 1965. <https://libcom.org/library/crisis-modern-society>, Stand: Januar 2019

Лемерт 1985: Lämmert, Eberhard. Die Geisteswissenschaft in der Hochschulpolitik des letzten Jahrzehnts. In: Georg Stötzel (Hg.), Germanistik – Forschungsstand und Perspektiven. 2. Teil. Berlin 1985, S. 1–27.

Ланге-Мюлер 2014: Lange-Müller, Katja, Annette Pehnt. Der Weg des Schreibens. Ein Gespräch. In: Max, Friedhelm (Hg.), Insel des Eigensinns. Beiträge zum Werk Annette Pehnts. Bamberg: Wallenstein, 2014, S.171–193.

Лаш 2002: Lash, Scott. Individualization in a non-linear mode. In: Beck, Ulrich, Elisabeth Beck-Gernsheim (Hg.). Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences. London-Thousand Oaks – New Delhi: SAGE Publications, 2002, vii

Лиска 2012: Liska, Vivian. „Wir“ sagen. Zur Frage der Zugehörigkeit und Gemeinschaft. – In: Charim, Isolde (Hg.), Lebensmodell Diaspora. Über moderne Nomaden. Bielefeld: transcript, 2012, S. 175–183.

Матис 2014: Matthies, Annemarie. Der Arbeitsplatz als Kampfzone. Zu Annette Pehnts Roman Mobbing. – In: Max, Friedhelm (Hg.), Insel des Eigensinns. Beiträge zum Werk Annette Pehnts. Wallenstein, Bamberg, 2014, S. 77–97.

Мюлер-Шнайдер 2008: Müller-Schneider, Thomas. Moderne Liebe und menschliche Natur. Zur innenorientierter Entfaltung moderner Liebesbeziehungen. – In: Hitzler, Ronald, Anne Honer, Michaela Pfadenhauer (Hg.). Posttraditionale Gemeinschaften. Wiesbaden 2008, S. 337–355.

Нанси 2004: Nancy, Jean-Luc. Singulär plural sein. Berlin: diaphanes, 2004.

Нанси 2017: Nancy, Jean-Luc. Die Verleugnerte Gemeinschaft, Zürich-Berlin: diaphanes, 2017.

Нойман 2000: Neumann, Gerhard. Einleitung der Herausgeber. In: dies. (Hg.), Lesbarkeit der Kultur. Literaturwissenschaften zwischen Kulturtechnik und Ethnographie, W. Fink, München 2000, S. 9–19.

Отнес 1990: Otnes, Peter. Das Ende der Gemeinschaft?. – In: Schlüter, Carsten (Hg.) Renaissance der Gemeinschaft? Stabile Theorie und neue Theoreme. Berlin: Duncker und Humboldt, 1990, S. 65–75.

Плеснер 2002: Plessner, Helmuth. Grenzen der Gemeinschaft. Eine Kritik des sozialen Radikalismus. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2002.

Пришинг 2008: Prisching, Manfred. Paradoxien der Vergemeinschaftung. In: Hitzler, Ronald; Honer, Anne; Pfadenhauer, Michaela (Hg.), Posttraditionale Gemeinschaften. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008, 35–55.

Рауле 1993: Raulet, Gerard. Die Modernität der Gemeinschaft. – In: Brumlik, M. (Hg.) Gemeinschaft und Gerechtigkeit, Fischer, Frankfurt am Main 1993, S. 72–97.

Ригер 1995: Rieger, Stefan. Exkurs: Diskursanalyse. – In: Miltos Pechlivanos (Hg.), Einführung in die Literaturwissenschaft. Weimar: Metzler, 1995.

Роза 2010: Rosa, Hartmut (Hg.). Theorien der Gemeinschaft zur Einführung. Hamburg: Junius, 2010.

Тьонис 1887: Tönnies, Ferdinand. Gemeinschaft und Gesellschaft. Abhandlung des Kommunismus und des Sozialismus als empirischer Kulturformen. Leipzig: Fues, 1887.

Фоа, Монк 2016: Foa, R. Stefan, Yascha Mounk. The democratic disconnect. In: Journal of Democracy 27/3 (Juli 2016), S. 7–17.

Форт 1994: Vogl, Joseph (Hg.) Gemeinschaften. Positionen zu einer Philosophie des Politischen. Frankfurt am Main 1994.

Фуко 1995: Foucault, M., Archäologie des Wissens. Zit. nach Rieger, Stefan, Exkurs: Diskursanalyse. – In: Miltos Pechlivanos (Hg.), Einführung in die Literaturwissenschaft. Weimar: Metzler, 1995, S. 164.

Хилезе 2014: Chilese, Viviana. Die einsamen Krieger. Zu Annette Pehnts Roman Mobbing. In: Max, Friedhelm (Hg.), Insel des Eigensinns. Beiträge zum Werk Annette Pehnts. Bamberg: Wallenstein, 2014, S. 65–77.

Хицлер 2008: Hitzler, Ronald, Anne Honer, Michaela Pfadenhauer (Hg.). Posttraditionale Gemeinschaften, Wiesbaden 2008.

Хонет 1997: Honneth, Axel. Anerkennung und moralische Verpflichtung. In: Zeitschrift für philosophische Forschung Bd. 51 H 1 (Jan. – Mar., 1997), pp. 25-41 (jan-mar 1997) S. 25–41.

Шьослер 2014: Schößler, Franziska. Konstellationen – kulturwissenschaftliches Lesen. – In: Liebrand, Claudia; Rainer J. Kaus (Hg.), Bielefeld: transcript Verlag, 2014, S. 37–52.

Щрук 1995: Struck, Wolfgang. Soziale Funktion und kultureller Status literarischer Texte oder: Autonomie als Heteronomie. – In: Miltos Pechlivanos (Hg.). Einführung in die Literaturwissenschaft. Weimar: Metzler, 1995, S. 182–199.

Юнге 2008: Junge, Mathias. Die Kollektive Erregung des public viewing. In: Hitzler, Ronald; Honer, Anne; Pfadenhauer, Michaela (Hg.), Posttraditionale Gemeinschaften, Wiesbaden, 2008, S. 189–202.